

UNIVERSITATEA „OVIDIUS” - CONSTANȚA
ȘCOALA DOCTORALĂ

REZUMAT TEZĂ DE DOCTORAT

*REPERE ISTORICE REFERITOARE
LA MISIONARISMUL ÎN SPAȚIUL
DANUBIANO-PONTIC ÎN
SECOLELE AL III-LEA ȘI AL IV-
LEA*

COORDONATOR:

Pr. prof. univ. dr. Nechita RUNCAN

DOCTORAND:

Pr. Nicolaie CIOBANU

CONSTANȚA

2017

CUPRINS

1. Argument și obiectivele cercetării	3
2. Relevanța temei în contextul cercetării actuale	4
3. Scurt cadru al lucrării.....	6
4. Metodele de cercetare folosite	8
5. Bibliografie	9

1. Argument și obiectivele cercetării

Teza de doctorat *Repere istorice privind misionarismul în spațiul danubiano-pontic în sec. III-IV* își propune să aducă în prim plan dimensiunea integratoare și dinamică a credinței creștine propovăduită în spațiul românesc în primele secole creștine. Din această considerație, punerea în scenă a unor personalități marcante ale învățaturii creștine (episcopi, teologi) este esențială, urmărindu-se contribuția fiecăruia la configurarea creștinismului românesc. În cercetarea noastră se va preciza și elementele de identitate ale creștinismului românesc, desigur alături de o cronologie a faptelor misionare. Relevanța unei asemenea cercetări rezidă în faptul că poate oferi un cadru de generalitate în înțelegerea și asumarea contemporană a importanței creștinismului românesc în primele secole, un creștinism care s-a impus ca un mod de viață de atunci, care a constituit modul de viață al creștinului de azi. Evidențierea continuității creștinismului românesc peste veacuri este un element care ne recentrează în valorile evanghelice, atât de relevante omului de astăzi, ca norme de redresare a societății contemporane în declin.

În această ordine de idei se va avea în vedere nu doar o simplă trecere în revistă a primilor episcopi români din spațiul dobrogean, ci și contribuția teologilor în dezvoltarea și cristalizarea învățaturii creștine prin participarea unora la primele sinoade ecumenice și la unele sinoade locale din zona sudului Dunării.

Spațiul dobrogean are importanță edificatoare în istoria arhitecturii creștinării poporului român. De aceea, orice analiză istorico-teologică a creștinismului românesc trebuie să plece de la evidența creștinismului tomitan. Teritoriul Dobrogei (Scythia Minor) - cu capitala la Tomis - a fost înglobat în granițele Imperiului Roman cu un secol î.d.Hr. Deja în secolul al III-lea, acest teritoriu devenise provincie romană. În această provincie romană, creștinismul a fost cunoscut încă din epoca apostolică. Din secolul al III-lea, avem deja mărturii scrise și în privința unei organizări bisericești în această provincie romană locuită de populația autohtonă (geto-dacii) și de romani. Actul martiric al lui Epictet și Astion ne dezvăluie numele unui preot (Bonosus) și a episcopului Evangelicus, considerat a fi „primul episcop de Tomis”. Într-adevăr, în secolul al III-lea, „episcopul pontifex și întâistătorul Sfintelor biserici (praepositus sanctorum ecclesiarum) era preafericitul Evangelicus (beatissimus Evangelicus). Acest întâistător, „praepositus” sau „proedros” al Bisericii tomitane avea să fie cunoscut încă de la sfârșitul secolului al III-lea și începutul celui de-al IV-lea cu titulatura de „arhiepiscop”, la care a fost apoi asociată cea de „mitropolit”, odată cu hotărârea luată de primul Sinod ecumenic (Niceea, 325), care a consfințit forma de organizare de tip mitropolitan.

Așadar, despre „o organizare a Bisericii dobrogene”, într-un cadru etnic și geografic, bine precizat, de tip arhiepiscopal, putem vorbi „încă de la sfârșitul secolului al IV-lea. Odată cu aplicarea hotărârii Sinodului I ecumenic (Niceea, 325) și în Biserica Scythiei Minor - hotărâre adusă chiar de întâistătătorul ei, participant la acest Sobor ecumenic, și care prevedea acomodarea formei de organizare bisericească la împărțirea administrativ-teritorială a Imperiului Roman, Biserica tomitană apare cu titulatura de „Arhiepiscopie” și „Mitropolie”.

Arhiepiscopia Tomisului - care apare în documentele istorice încă de la sfârșitul secolului al III-lea - este nu numai cea mai veche eparhie de pe teritoriul actualei României, ci și unica mărturie istorică, irefutabilă, despre existența unei instituții canonice de tip arhiepiscopal și mitropolitan pe teritoriul țării noastre, din secolul al IV-lea până în secolul al XIV-lea.

Fără greșală se poate preciza faptul că datorită creștinismului dobrogean, România a devenit creștină. Elementele slavone de mai târziu nu au avut rol decât de precizare cultică, liturgică a creștinismului deja existent și asumat în experiența oamenilor. Misiunea tomitană a fost catalizatorul care a dus la valorificarea și încreștinarea poporului român; centralitatea experienței creștine stă în încentului ei: Dobrogea.

2. Relevanța temei în contextul cercetării actuale

Prezenta teză de doctorat își propune să evidențieze rolul capital pe care misiunea creștină l-a desfășurat în spațiul danubiano-pontic și care sunt factorii dinamizanți ai acesteia. Vorbim astfel de episcopi care au desfășurat un angajament pastoral și apologetic pentru promovarea și păstrarea ortodoxiei credinței și teologi tomitani care au contribuit major la maximizarea acestei misiuni. Toți acești factori solicită o actualizare astăzi întrucât pot constitui modele demne de urmat pentru conștiința eclezială contemporană, o conștiință care trebuie să se articuleze într-o Europă plurireligioasă și amenințată de flagelul fanatismului religios islamic.

Vorbim, de exemplu de episcopul Teotim I al Tomisului. Din aprecierile lui Ieronim, Socrate, Sozomen și ale Sfântului Ioan Gură de Aur reiese că episcopul scito-dac al Tomisului era un om de adâncă și aleasă cultură, admirat de contemporani pentru scrierile și viața sa. pentru bogata sa activitate misionară, pentru intervenția sa hotărâtă în apărarea Sfântului Ioan Gură de Aur. Când acesta era acuzat de origenism (la sinodul de la Steja 403) și, în fine, pentru ceea ce Sfântul Ioan Damaschin (749) a consemnat în opera sa *Sfintele Paralele*.

Sf. Teotim avea două calități fundamentale pentru a fi un bun misionar: o temeinică pregătire teologică și o înaltă viață morală. Aceste calități le-au avut dintotdeauna misionarii, începând cu Sfinții Apostoli care au reprezentat modele pentru misionarii de după ei. Sintetizator al teologiei patristice îl așează apropape totdeauna între marii capadocieni sau lângă marele său prieten, Ioan Gură de Aur, dovedește renumele de care se bucura Sf. Teotim între teologii vremii.

Un alt element care intră în atenția cercetării sunt Sinoadele din sudul Dunării din sec. IV și în mod special Sinodul din Sardica. Sinodul de la Sardica reprezintă un moment al istoriei bisericești în care Bisericele Răsăritene și Apusene au început să nu mai ajungă la același consens doctrinar, spiritual și organizatoric. Motivul principal al convocării sinodului a fost rezolvarea ortodoxiei episcopilor condamnări la Sinodul din Antiohia, în 326 sau 327, și Tyr, Marcel al Aneyrei, Eustatiu din Antiohia, Asclepius de Gaza și Sfântul Atanasie cel Mare. Pe lângă aceste motive, au mai fost cercetate abuzurile și violențele semiarienilor împotriva clerului și credincioșilor, care nu au acceptat comuniunea cu arienii și semi-arieni. Sinodul a fost convocat de autoritatea imperială a celor doi împărați, Constans (337-350) și Constantius II (337-361). Episcopul Romei Iulius II (337-352) a avut inițiativa întrunirii unui sinod încă de la sfârșitul anului 341. Episcopii din Răsărit nu au dat nici o atenție invitației episcopului Romei, până când nu au intervenit cei doi suverani imperiali pentru clarificarea situației. Episcopul Romei nu a vrut reconcilierea, ci mai degrabă a vrut să dicteze soluția proprie, fără să țină cont de cele două părți. Nici un canon nu-i permitea episcopului Romei să se implice în rezolvarea problemelor altor provincii. Încercarea Romei de a exercita o autoritate universală trebuie calificată ca fiind un „efort politic pentru extinderea autorității Bisericii Romane”. Papa Iulius a fost însărcinat să aducă la cunoștința Bisericii Răsăritene hotărârile luate la Sinodul de la Roma. Orientalii n-au dat nici un răspuns. În toamna anului 341 s-a întrunit la Antiohia un mare sinod, la care au participat peste nouăzeci de episcopi orientali. Cu acest prilej, sinodalii au alcătuit și aprobat „trei noi formule de credință”. „Formula a doua” a fost considerată, pentru mai mult timp, „Simbolul de credință al Bisericii din Antiohia”. Pentru că nu s-a reușit o întrunire a episcopilor răsăriteni și apuseni într-un singur Sinod și pentru clarificarea problemelor apărute fie la Roma sau Antiohia, episcopii Iulius și Osius de Cordoba au cerut împăratului Constans să-l convingă pe fratele său din Orient, Constantius, că numai un nou sinod ar putea rezolva problemele Bisericii Creștine, precum și situația Sfântului Atanasie cel Mare.

Pe de altă parte, Sf. Ioan Cassian și Dionisie Exiguul n-au fost deci apariții fulgurante sau cazuri singulare în peisajul culturii autohtone din Scythia Minor. Ei proveneau dintr-un

mediu în care școala din Scythia Minor dăduse deja filosofi și învățați de statura intelectuală a lui Aethicus din Histria. „Sciția Mică” (Dobrogea românească) a fost și patria unor Părinți, care au fost adevărați savanți ai epocii lor, și de a căror operă s-a servit atât Europa, cât și întreaga creștinătate. De exemplu, texte filocalice din opera ascetică a Sfântului Teotim I al Tomisului, - care a fost invocat drept autoritate a dreptei credințe în cadrul lucrărilor Sinodului IV ecumenic (Calcedon, 451) - au fost citate de Sfântul Ioan Damaschin în lucrarea sa „Sfintele Paralele”. La rândul său, Ioan, episcopul Tomisului, a scris tratate teologice, de referință, contra nestorianismului și eutihianismului.

Pe firmamentul culturii europene, medievale, au strălucit însă numele a doi ieromonahi-savanți născuți și educați în școlile din patria lor natală, Dobrogea românească de astăzi: Ioan Cassian (sec. IV -V) și de Dionisie Smeritul (Exiguus) (sec. V - VI), care și-au îndestulat nesațul învățături în școlile adăpostite atât în marile lavre monahale, cât și în cele publice de la Tomis, litere, drept, filozofie, astronomie etc. În școlile de înaltă cultură teologică din Scythia Minor, ei s-au hrănit zilnic cu lectura Sfintelor Scripturi și a lucrărilor Părinților ecumenici, îndeosebi capadocieni. Sfântul Ioan Cassian este ctitorul monahismului european occidental, atât prin comunitățile monahale înființate în Franța de astăzi, cât și prin lucrările sale cu caracter ascetic-moral, care s-au bucurat dintr-un început de o largă circulație și audiență în lumea ecleziastică și laică, medievală (sec. V - XV). Ele fac de altfel și astăzi obiectul studiului în amfiteatrele Universităților de prestigiu (Sorbona, Oxford etc).

Sfântul Dionisie, este nu numai părintele Dreptului canonic apusean- fiindcă a înzestrat Biserica Romei cu prima colecție canonică, ecumenică - ci și părintele „erei noastre”, indisociabil raportată la actul istoric al mântuirii neamului omenesc, adică întruparea Mântuitorului Hristos.

La acești doi luceferi ai culturii medievale - care au făcut din Europa epocii lor patria lor de adopție - se adaugă pleiada vestiților „călugări sciți din secolele V - VI. Implicați în disputele hristologice ale vremii, între Orient și Roma, și îndeosebi în eforturile pentru apărarea dogmei (de credință) formulată la cel de-al IV-lea Sinod ecumenic (Calcedon, 451), ei au căutat de fapt „căi spre unitatea Bisericii”, și refacerea unității creștine.

3. Scurt cadru al lucrării

Teza de doctorat este structurată în patru mari capitole, încercându-se o încadrare cât mai bună a factorilor misionari în spațiul danubiano-pontic.

CAPITOLUL I – *Spațiul dobrogean: un mediu de efervescență a mărturiei creștine în sec. III-IV. Coordonate istorico-religioase ale particularității creștinismului tomitan* – își propune prezentare a arhitecturii creștinismului tomitan de la bun început. S-a avut în vedere următoarele idei: 1.1. Dobrogea – spațiu prin excelență cu vocație misionară. Cadru istoric; 1.2. Argumentații istorice care confirmă identitatea apostolică a creștinismului românesc; 1.3. Organizarea bisericească la Tomis în sec. III-V: o realitate incontestabilă care legitimizează dinamismul misionar tomitan; 1.3.1. Tomisul – un centru radiant religios, cultural, economic, politic din primele secole; 1.3.2. Scaunul episcopal de la Tomis în sec. III-V – argumente care confirmă canonicitatea structurii ierarhice dobrogene; 1.3.4. Scaunul mitropolitan al Tomisului în sec. VI. Mitropolitul Valentinian; 1.3.5. Mitropolia Tomisului (sec. VII - XI) - continuitate în structură eclezială.

CAPITOLUL II – *Factori ai misiunii creștine în spațiul danubiano-pontic: martirii și episcopii tomitani* – evidențiază factorii misionari ai creștinismului tomitan: 2.1. Mărturia și martiriul – structuri de asumare a valorilor creștine; 2.2. Martiriul în spațiul dobrogean: catalizator al asumării creștinismului la nivel social și al dezvoltării organice ierarhice; 2.3. Contribuția misionară a episcopilor Vetranion și Timotei I la articularea creștinismului în spațiul dobrogean - 2.3.1. Episcopul Vetranion; 2.3.2. Episcopul Teotim I.

CAPITOLUL III – *Promovarea dreptei credințe în spațiul tomitan conform hotărârilor sinoadelor ecumenice din sec. IV* – aduce în prim plan contextul desfășurării sinoadelor ecumenice din sudul Dunării (sec. IV), evenimente care au avut un rol substanțial în păstrarea credinței creștine autentice: 3.1. Participarea episcopilor tomitani la sinoadele ecumenice – act de prezență ecumenică și mărturie a Ortodoxiei; 3.2. Dimensiunea apologetică a păstrării credinței în spațiul tomitan; 3.3. Sinodul de la Sardica (343); 3.4. Sinoadele de la Sirmium (348-258).

CAPITOLUL IV - *Teologii dobrogeni din sec. III-V – factori ai mărturiei și credințe ortodoxe și promotori ai spiritualității răsăritene în Apus* - subliniază, în primul rând, contribuția teologilor tomitani la păstrarea Ortodoxiei: 4.1. Elemente ale învățăturii ortodoxe și ale spiritualității reflectate în experiența creștinismului tomitan din sec. III-V. Mărturii istorico-epigrafice; 4.2. Sfântul Ioan Casian – un monument de teologie misionară și spiritualitate răsăriteană; 4.3. Sfântul Dionisie Exiguul – un rafinat teolog scit cu valențe misionare complexe; 4.4. Ioan Maxențiu; 4.5. Dominante misionare și ecumenice la teologii sciți; 4.5.1. Contextul istoric al activității misionare al părinților sciți; 4.5.2. Complexitatea exercițiului misionar; 4.5.2.1. Călătoriile misionare – un mod de interacțiune teologică și culturală a valorilor tomitane cu cele străine; 4.5.2.2. Relația de colegialitate sinodală cu ceilalți episcopi;

4.5.2.3. Episcopii și teologii tomitani – mediatori între Răsăit și Apus în dinamica misiunii; 4.5.2.4. Dimensiunea practică a misiunii sciților; 4.5.2.5. Ancorarea în conștiința patristică teologică a sec. IV-V; 4.5.2.6. Păstrarea ortodoxiei credinței – mărturie a implicării efective scitice în tezaurul universal ortodox; 4.5.2.7. Hristologia părinților sciți – identitate de învățătură împotriva ereziilor; 4.5.2.8. Elemente filocalice în experiența misionar-practică a sciților; 4.5.2.9. Mănăstirile scitice – centre radiante de viață duhovnicească; 4.5.2.10. Traducerile – un mod de conectare la gândirea teologică a marilor teologi ai vremii; 4.5.2.11. Dimensiunea ecumenică a activității tomitanilor.

CAPITOLUL V – Actualitatea mesajului misionar al spațiului danubiano-pontic în europa de azi. Legitimitatea identității creștine în fața provocărilor contemporane – este o analiză la situația actuală a creștinismului dobrogean și în ce măsură acest spațiu multicultural și multiethnic poate răspunde provocărilor pluralismului religios: 5.1. Misiunea creștină – criterii, cadru și vocație a proclamării identității hristice; 5.2. Caracterul exhaustiv al principiilor misiunii ortodoxe: criterii de legitimitate a mărturiei; 5.3. Mărturia credinței în postmodernitate: discursul teologic în societatea „postcreștină”; 5.4. Provocarea pluralismului religios pentru Europa creștină și relevanța spațiului dobrogean ca matrice a bunei-conviețuiri; 5.4.1. Pluralismul – o realitate incontestabilă a cadrului social european; 5.4.2. Europa creștină/postcreștină – cadrul reglementării legale a pluralismului religios; 5.4.3. Spațiul tomitan – model de relaționare interreligioasă și interetnică.

4. Metodele de cercetare folosite

Întrucât analiza noastră vizează un exercițiu de cercetare analitic istoric, metoda generală pe care am folosit-o este cea istorică, întrucât prin metoda ei am reușit să punem cât mai bine în atenție structura și relevanța misiunii creștine în spațiul dobrogean.

Ca surse am folosit documentele istorice prezente în cele două ediții *Patrologia Graeca* și *Patrologia Latina*, manuscrise, tratate de istorie și de specialitate și o literatură cât se poate de comprehensivă a temei cercetate.

5. Bibliografie

1. Barnea, I., *Dinogetia et Noviodunum, deux villes byzantines du Bas- Danube*, în *Revue des études sud-est européennes*, IX (1971), nr. 3.
2. Barnea, I., *Inscripții paleocreștine inedite din Tomis*, în *Pontica*, VII (1974).
3. Barnea, I., *Martyrion-ul de la Niculițel*, în „Biserica Ortodoxă Română”, 1973, nr. 1-2.
4. Barnea, I., *Nouvelles considirations sur les basiliques chretiennes de Dobroudja*, în *Dacia. Reserches et decouvertes archeologiques en Roumanie*, XI-XII, 1945-1947, București, 1948.
5. Coman, Ioan, *Les scythes Jean Cassien et Denys te Petit et leurs relations avec le monde mediterraneen*, „Klironomia”, Tomul VII, vol. I, Tesalonic, ianuarie 1975, p. 27-35.
6. Coman, Jean, *Le patrimoine de l'oecuminisme chretien du IV-e au VI siecles en Scythie Mineure (Dobroudja). Contribution des auteurs partistiques de la Region*, în „Contacts”, în XXVII Annee, Nr. 69, 1970.
7. Guran, Petre, *Le culte de Jean Cassien dans l'Eglise d'Orient*, in „Jean Cassien entre l'Orient et l'Occident: actes du colloque international:Bucarest, 27-28 septembre 2001”, ed.: Cristian Bădiliță et Attila Jakab - Paris, Beauchesne Editeur; Iași, Polirom, 2003, pp. 239-257.
8. H. Delehay, *Les origines du culte des martyrs*, p. 226; Ibidem, *Saints de Thrace et de Mésie*, p. 259- 260.
9. Hassan, Ihab, „The Question of Postmodernism”, în *Performing Arts Journal*, Vol. 6, No. 1, 1981.
10. Hatch, W. H. P., *The Idea of Faith in Christian Literature from the Death of St. Paul to the Close of the Second Century*, 1925.
11. Hausherr, Irene, *Paternitatea și îndrumarea duhovnicească în Răsăritul creștin*, Editura Deisis, Sibiu, 1999
12. Hefele, Ch. J., H. Ledereq, *Histoire des conciles d'apres les documents originaux*, t. I, 2, Paris, 1907.
13. Honigmann, Ernest, *La liste originale des peres de Nicee. A propos de l eveche de Sodome en Arabie*, în *Byzantion*, t XIV (1939), 1, pp. 17-76.
14. Honigmann, Ernest, *Recherches sur les listes des percs de Nicee et de Constantinople*, în *Byzaniion*, t XI (1936), 2, pp. 429-449.
15. nul II), Constanța, 1996, nr. 1.
16. Parthey, G., *Hieroclis Synecdemus et Notitiae Graecae episcopatum*, Berolini, 1866.
17. Pârvan, V., *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București, 1911.
18. Pascu, Șt., N. Constantinescu, V. Spinei, R. Popa, *Cnezatele și Volevodatele; „țările” românești și tendințele lor de autonomie și unificare*, în *Istoria Românilor*, vol. III, 2003.